

3 | 2020

český
časopis
historický

The Czech Historical Review

Ročník 118 / Založen 1895

OBSAH | CONTENTS

Studie | *Studies*

NODL Martin

Sexuální morálka a královská autorita 599 (*Sexual Morality and Royal Authority*)

BOČEK Martin – KOZÁK Vratislav

Po kolejích do nového světa: Emigrace

z habsburské monarchie tzv. Jižní cestou 619 (*Across the Tracks into a New World: Emigration from the Habsburg Monarchy through the so-called Southern Way*)

HLAVAČKA Milan

Zemská samospráva a veřejné zdravotnictví.

Diskuse o platech lékařů a správních úředníků veřejných nemocnic v Čechách na přelomu 19. a 20. století 639 (*The Land Self-Government and Public Healthcare: A Discussion on the Salaries of Physicians and Administrative Officials of Public Hospitals in Bohemia at the Turn of the 20th Century*)

Diskuse | *Discussion*

PRCHLÍK Ivan

Kosmův praotec Boemus nebyl Kelt: Několik poznámek k otázce, zda nejstarší český kronikář mohl být inspirován Liviem 670 (*Cosmas' Forefather Boemus Was No Celt: Some Notes on Whether the Eldest Czech Chronicler Could Have Been Inspired by Livy*)

Obzory literatury | *Review articles and reviews*

Recenzní články

František ŠMAHEL

Trojí Francie, galikanismus a husitské Čechy 697 (*Triple France, Gallicanism and Hussite Bohemia*)

Martin NODL

„Dějiny pod dohledem.“ Polské dějiny dějepiscectví v letech 1945–1990. Přehled
bádání posledního dvacetiletí 712 (*„History under Oversight.“ Polish History of
Historiography in 1945–1990: An Overview of Research from the Last Twenty Years*)

Ivo CERMAN

Nad knihou o Židech a českém nacionalismu 725 (*On a Book about the Jews and Czech
Nationalism*)

Recenze

Jan HRDINA – Kateřina JÍŠOVÁ (eds.)

Městský farní kostel v českých zemích ve středověku 751 (Martin Čechura)

Jan KVĚTINA

Mýtus republiky. Identita a politický diskurz raněnovověké polské šlechty 757 (Michal Téra)

Svatava RAKOVÁ

Město na boře. Sen a svět Johna Winthropova (1630–1640) 760 (Markéta Křížová)

Matthieu MAGNE

Princes de Bohême: les Clary-Aldringen à l'épreuve des révolutions (1748–1848) 763 (Milena
Lenderová)

Barbora PÁSZTOROVÁ

Metternich a německá otázka v letech 1840–1848 765 (Lukáš Fasora)

Martin ZÜCKERT – Heidi HEIN-KIRCHER (eds.)

Migration and Landscape Transformation. Changes in Central

and Eastern Europe in the 19th and 20th Century 767 (Eva Semotanová)

Jaroslav HRDLIČKA – Jan Blahoslav LÁŠEK (edd.)

Paměti Vlastimila Kybala. Díl II 771 (Jaroslav Pánek)

Markéta FORMANOVÁ – Zdeněk KUČHYŇKA –

Elisabeth WALSH-SPÁČILOVÁ – David FUCHS

Ztracené dioráma. Příběh unikátního československého exponátu

na Světové výstavě v New Yorku v roce 1939 / The lost diorama.

The story of a unique Czechoslovak exhibit at the 1939 world's fair

in New York City 775 (Tomáš Korbel)

James Mace WARD

Josef Tiso. Kněz, politik, kolaborant 777 (Jan Rychlík)

Monika MANDELÍČKOVÁ

Historie v exilu. Československá exilová historiografie v letech 1948–1989 782 (Tomáš Pánek)

Klára PINEROVÁ

Do konce života. Političtí vězňi padesátých let – trauma, adaptace, identita 787 (Lucie Šmídová)

Jan RANDÁK

V zářii rudého kalicha. Politika dějin a husitská tradice v Československu 1948–1956 789 (Jaroslav Šebek)

Alfredo LAUDIERO

La Primavera di Praga e le sue stagioni. Storia e storie 793 (Jitka Máchalová)
Šimona LÖWENSTEIN (ed.)
Evropská civilizace a její problémy, I–II. Jubilejní sborník pro Bedřicha Loewensteina / Die europäische Zivilisation und ihre Probleme, I–II. Festschrift für Bedřich Loewenstein 797 (Kristina Kaiserová)

Zprávy o literatuře 801

Z vědeckého života | *Chronicle*

Nekrolog

Eva Broklová (6. března 1939 – 10. března 2020)
(Josef Tomeš) 830

Vladimír Wolf (4. února 1942 – 23. prosince 2019)
(Martin Šandera) 838

Knihy a časopisy došlé redakci 842 *Výtahy z českých časopisů a sborníků* 842

118 | 2020 Český časopis historický číslo 3 RECENZNÍ ČLÁNEK

Nad knihou o Židech
a českém nacionalismu¹

IVO CERMAN

IVO CERMAN: On a Book about the Jews and Czech Nationalism
The review article discusses the new collective work on the history of the Jews in the Bohemian Lands, which has been written by a Czech-American-German team. Its achievements are assessed within the context of recent historiography on the Jews in the Bohemian lands. The review reveals flaws in the chapters on early modern history and intentional manipulations of facts plus anti-Czech bias in the chapters on the 20th century. The reviewer argues that this interpretation imitates the way US historians are writing about Central Europe. This book aims to strengthen the xenophobic stereotypes about East-European peoples.
Keywords: Historiography – Jews – Eastern Europe – Czechoslovakia – Antisemitism

Psát o této knize je těžké. Začneme tím, že dílo „mezinárodního týmu“ o dějinách Židů v českých zemích mělo bezprecedentní mezinárodní propagaci. Od ledna do února 2020 bylo postupně představeno ve Štýrském Hradci za účasti

1 Kateřina ČAPKOVÁ – Hillel J. KIEVAL (eds.), *Zwischen Prag und Nikolsburg. Jüdisches Leben in den böhmischen Ländern*, (= Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Bd. 140), překlad z angličtiny Peter Groth. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 2020, 428 s., ISBN 978-3-525-36427-7.

118 | 2020 725 Ivo Cerman

zástupce českého velvyslanectví, dále v Mnichově, v Hamburgu, ve Vídni, na českém velvyslanectví v Berlíně, poté na německé ambasádě v Praze, pak v Sudetendeutsches Haus v Mnichově a nakonec na Central European University v Budapešti. Předkládaná německojazyčná verze je jenom první z řady plánovaných jazykových mutací. Bude následovat anglická verze, pak česká a také hebrejská. Knihu, jež má být „prvním vědecky fundovaným přehledovým dílem o dějinách židovského života v českých zemích“, finančně podpořila dlouhá řada institucí od Collegia Carolina, německého Spolkového ministerstva pro kulturu a média, GAČRu, Rothschild Foundation až po Fritz Thyssen

Mezinárodní tým dílo připravoval přinejmenším od roku 2016, zejména tím, že se někteří členové scházeli na teoretických workshopech. Vzhledem k zjevným koncepčním a věcným nedostatkům díla se přirozeně nabízí otázka, co bylo předmětem těchto porad. Podle veřejného sdělení člena týmu Michala Frankla při prezentaci knihy na německé ambasádě v Praze 4. února 2020 bylo jedním z témat utvrzování o nutnosti vyprávět příběh o české vině za holokaust. Také editorka Kateřina Čapková uvedla předtím v rozhovoru pro Salon deníku Právo, že právě vina Čechů za holokaust je zamlčována a překryta tzv. nacionalistickým výkladem dějin protektorátu.³ Z knihy samotné vyplývá, že tato perspektiva způsobila i posun v pohledu na celé období od vzniku republiky Československé až do roku 1945. Podle vzoru amerických historiků je doba po zániku monarchie vylíčena jako epocha, kdy Židé žili obklopeni bytostně nesnášenlivými Čechy, jejichž nenávisť k Židům se stále stupňovala, až vyvrcholila v době německé okupace. Na druhou stranu je třeba uvést, že ne celý autorský tým se na této teoretické práci podílel. Na základě textu knihy i veřejných sdělení lze konstatovat, že myšlenkovou orientaci díla určovali především Kateřina Čapková, Michal Frankl a americký historik Benjamin Frommer, jenž zpracoval kapitolu o holokaustu. Ten již tuto perspektivu představil veřejně na 11. Sjezdu českých historiků v Olomouci v roce 2017 a na řadě přednášek v USA.⁴ Vedle těchto určujících členů jsou zde však také třeba

2 Vycházíme z údajů na předsádce a v dedikaci knihy. Citát je z pozvánky na prezentaci knihy a z pro pagačních textů. Srov.

https://prag.diplo.de/cz-cs/themen/05-Wissenschaft_cz/3_Deu-CzeZusa_mmenarbeit/zwischen-prag-und-nikolsburg. Anglická verze se ponese titul *Prague and Beyond. The History of the Jews in the Bohemian Lands*, Philadelphia: Pennsylvania U.P. (vyjde v roce 2020).

3 *Upírané dějiny Romů. Rozhovor s Kateřinou Čapkovou, Helenou Sadilkovou a Pavlem Balounem*, Právo, Příloha Salon, 12. 4. 2018; online 11. 4. 2018: <https://www.novinky.cz/kultura/salon/clanek/upirane-dejiny-romu-rozhovor-s-katerinou-capkovou-helenou-sadilkovou-a-pavlem-b-a-lounem-10948> (9. 9. 2020).

4 Přednáška 13. 9. 2017, panel J2 P51 II, Benjamin FROMMER, *Holocaust bez Čechů? Příspěvky k novým dějinám persekucí Židů za Protektorátu*. Podobně pojaté přednášky podniká Frommer

RECENZNÍ ČLÁNEK 726

autorky poslední kapitoly knihy o demografickém vývoji, Helena Klímová a Lenka Matušíková, jež byly k týmu přibrány až později a na poradách se nepodílely. Jejich jména nejsou kupodivu uvedena ani v seznamu autorů kapitol (s. 426), ani v seznamu na obálce a bylo na ně zapomenuto i při prezentaci v Praze. Z hlediska odborného zaměření vzbuzuje údiv i výběr autorů, kteří měli sepsat dějiny raného novověku. Tato epocha byla svěřena Vereně

Kasper-Marienberg, jež působí na North Carolina University v USA a českými dějinami se nikdy nezabývala, a asistovat jí měl Joshua Teplitsky ze Stony Brook University v USA, který sice napsal biografii Davida Oppenheima, ale českými dějinami se také nezabývá. Konečně není v této syntéze žádná bibliografie k dějinám Židů v českých zemích, ani bibliografická esej. Jen u kapitoly o demografii je dílčí seznam literatury k demografickému vývoji.

Metodické zásady a historiografie

Podle propagačního textu na obálce se má dílo vyznačovat inovativními metodologickými postupy a řadou prvenství. Má to být první dílo, které vylíčí dějiny Židů jako „integrální a neoddělitelnou součást dějin střední Evropy“. Má to být první dílo, které se neomezí na Prahu, ale bude se vědomě soustředit na regiony. Teoretický úvod Kateřiny Čapkové a H. Kievala v knize (s. 1–26) pak doplňuje ještě jednu metodologickou inovaci: výklad má vědomě ignorovat dějiny správy a místo toho se soustředit na případy jednotlivých Židů (neboli „jüdische Erfahrung“). Editoři se totiž domnívají, že právě využívání pramenů z provenience státní správy byla velká chyba staršího českého bádání a teprve novější výzkum prý tento nedostatek nahradil (s. 11). V kapitole o první republice k tomu spoluautoři doplnili výtku, že českoslovenští historici židovských dějin se prý soustředili jen na raný novověk a hospodářské dějiny (s. 262).

Poetický výčet nových témat, která se mají badatelé otevřít v okamžiku, kdy opustí téma státní správy (s. 11), ovšem zároveň ukazuje, že editorka Kateřina Čapková chce z výkladu vypustit i stát sám. Snad by bylo možno připustit, že je toto metodologické snění snahou umožnit výklad z hlediska aktérů, ne z hlediska vnějších pozorovatelů, ale v syntéze, která má za cíl zpracovat dějiny početnějšího obyvatelstva, jej uplatnit nelze. Nelze totiž stavět jen na subjektivních pohledech, je třeba také vědět, jak byly věci organizovány. Ignorování dějin státu, práva a státní

na různých amerických institucích již od roku 2013. Srov. profesní životopis na <https://www.history.northwestern.edu/documents/people/faculty/cvs/cv-frommer.pdf> (31. 7. 2020).

správy může mít tragické následky, zvláště když autoři chtějí konstruovat obvinění z kolektivní viny. Naštěstí se kapitoly o starších dějinách metodologickými pokyny z Úvodu vůbec neřídily, ale v kapitole o holokaustu

byla tato zásada bohužel dodržena s tragickou důsledností. Do jisté míry to platí i o její vlastní kapitole o postoji k Židům v ČS(S)R po roce 1945, kde je silně podceňena role socialistického státu v šíření antisionismu.

Editorka Čapková v úvodu zároveň zastává názor, že právě noví autoři a autorky, kteří se začali zajímat o „židovskou zkušenost“, se spojili k práci na této knize. To je možná pravda v případě H. Kievala a Martiny Niedhammer, ale stěží to lze říci o všech členech autorského týmu i dílech uváděných v historiografickém přehledu (s. 12). Editorka Čapková zde uvádí práce Michala Frankla o antisemitismu⁵, které se vůbec nevěnují dějinám Židů, ale antisemitismu a ukazují nám, jak se na Židy dívali jejich nepřátelé. Dále uvádí bizarní práci Jana Láníčka o době protektorátu⁶, která se rovněž zabývá pohledem ze strany vnějších pozorovatelů, a nakonec i svou vlastní práci o Židech za první republiky, která rozhodně nebyla zkreslující, ale vnímala Židy arepubliku jako antagonistické strany.⁷ Z této starší práce jsou pro přítomnou knihu důležité dva rysy. Jednak je to jednostranná koncentrace na téma národnosti a ignorování náboženské identity Židů. Zadruhé je to ignorování židovských spolutvůrců československé demokracie, z čehož pak v kruhovém argumentu odvozuje krajně negativní závěry o charakteru prvorepublikové demokracie. Shrňme, že práce, které editorka Čapková uvádí, sledují spíše vztah Židů k většinovému obyvatelstvu a apriorně jej líčí jako konflikt. Zcela jistě nelze přijmout její tvrzení, že tyto práce nově zdůrazňují přátelské „stýkání a spojování“ („Verflechtung und Verbindung“, s. 11).

Naproti tomu je v historiografickém přehledu (s. 6–12) ignorována řada novějších českých prací, které se skutečně pokoušely sledovat dějiny Židů, ne antisemitismu, a ve vztahu k majoritě sledovaly „stýkání a spojování“. Je to třeba programová práce o hebrejském censorovi Karlu Fischerovi, práce z dějin

5 Michal FRANKL, *Emancipace od židů. Český antisemitismus na konci 19. století*, Praha-Litomyšl 2007 (německy „Prag ist nunmehr antisemitisch“. *Tschechischer Antisemitismus am Ende des 19. Jahrhunderts*, Berlin 2011).

6 Jan Láníček, *Czechs, Slovaks and the Jews, 1938–48. Beyond Idealisation and Condemnation*, Basingstoke, New York 2013 (česky *Ve stínu šoa. Československá exilová vláda a Židé během druhé světové války a po ní*, Praha 2018).

7 Kateřina ČAPKOVÁ, *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918–1938*, Praha-Litomyšl 2005 (anglicky *Czechs, Germans, Jews? National Identity and the Jews of Bohemia* New York – Oxford 2012.)

hebrejského knihtisku, nebo z dějin vzdělanosti.⁸ I v regionální historiografii, která byla často psaná pod vlivem místopisných lexikonů židovských obcí od Hugo Golda, se často sledovalo oboustranné stýkání.⁹ Novinkou doby po

Sametové revoluci je spíše téma antisemitismu a pogromů, které nyní již nebylo spojováno jen s německými nacisty 20. století, ale i se staršími obdobími a s českou majoritou.¹⁰ S rehabilitací T. G. Masaryka přišel i větší zájem o český antisemitismus dob hilsneriády.¹¹ Výzkum dějin Židů však musel pokrýt vícero témat, a v udržení komplexního zaměření hrálo zásadní roli Židovské muzeum v Praze a jeho časopis *Judaica Bohemiae*, jejichž polistopadová činnost zde není vůbec zohledněna.

Vzhledem k tomu, jakou váhu přikládají editoři epoše holokaustu, zarazí, že v přehledu chybí Miroslav Kárný i jakýkoliv výklad o českém přístupu k tématu.¹² Je zmíněn až ve Frommerově kapitole o holokaustu, s manipulativním komentářem, který sugeruje, že Frommer jen rozvíjí Kárného podněty (s. 268). V polistopadové době vznikla řada prací k antisemitské agitaci za druhé republiky, z nichž nejpůsobivější je práce Jana Rataje¹³, a Židovské muzeum vydalo i kvalitní sborník k českému antisemitismu poválečných let 1945–1948, kde jsou ostré avšak podložené příspěvky Jana Rataje, Radky Čermákové a Blanky Soukupové.¹⁴ Konečně zarazí, že Čapková v přehledu nezmiňuje Blanku Soukupovou, která

8 Iveta CERMANOVÁ – Jindřich MAREK, *Na rozhraní českého a židovského světa. Příběh hebrejského cenzora a klementinského knihovníka Karla Fischera 1757–1844*, Praha 2007; Alexandr PUTÍK (ed.) *Cesta životy. Rabi Jehuda Leva ben Beceal kol. 1525–1609*, Praha 2009; David GANS, *Ratolest Davidova*, eds. Jiřina Šedinová, Pavel Sládek, Daniel Bouček, Praha 2016; Pavel SLÁDEK (ed.), *Malá encyklopedie rabínskému judaismu*, Praha 2008; TÝŽ (ed.), *Jehuda Leva ben Besal'el Maharal, Lampa příkázání / Ner micva*, Praha 2019; Olga SIXTOVÁ (ed.), *Hebrejský knihtisk v Čechách a na Moravě*, Praha 2012 (angl. *Hebrew Printing in Bohemia and Moravia*, Praha 2012); v nakladatelství Sefer vychází Edice *Judaika*.

9 Hugo GOLD, *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*, Brno 1929; TÝŽ, *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*, Praha 1934. 10 Např. Lenka VESELÁ-PRUDKOVÁ, *Židé a česká společnost v zrcadle literatury*, Praha 2003; Alexandr PUTÍK, *The Tumult of Mladá Boleslav (Jungbunzlau, Bumsla) in the Messianic Year 5426/1666*, *Judaica Bohemiae* 34, 1996, s. 4–106. Srov. příspěvky v časopise *Judaica Bohemiae* a v sérii sborníků *Židé a Morava* (bibliografie <https://www.muzeum-km.cz/> /30. 7. 2020/). 11 Jiří KOVTUN, *Tajuplná vražda. Případ Leopolda Hilsnera*, Praha 1994.

12 Miroslav KÁRNÝ, „Konečné řešení.“ *Genocida českých židů v německé protektorátní politice*, Praha 1991. Srov. Jaroslava MILOTOVÁ, *Miroslav Kárný (1919–2001)*, Tereziánské studie a dokumenty 2002, s. 22–39.

13 Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997.

14 Blanka SOUKUPOVÁ, Peter SALNER, Miroslava LUDVÍKOVÁ (eds.), *Židovská menšina v Československu po druhé světové válce. Od osvobození k nové totalitě*, Praha 2009.

provedla již před ní systematický výzkum k tématu, které zde zpracovává Čapková. Jde o život Židů za socialismu, jež Soukupová dokonce dovedla k

shrnující syntéze.¹⁵ Před zahraniční veřejností to pak vypadá, jako by „mezinárodní tým“ Čechům statečně otevíral nová tabuizovaná témata, ačkoliv tomu tak není.

Editorka Čapková vyjádřila v úvodu interpretační pokyny (s. 12–25), v nichž přináší hlavní teze k jednotlivým epochám dějin od 16. století po současnost. Tyto teze popisují ve starších dějinách takřka výhradně činnost státu, zato ve 20. století považují za jediného aktéra jakési bezstátní majoritní obyvatelstvo, tj. Čechy. Meziválečné Československo charakterizuje jednostranně jako „národní stát“, ne jako republiku (s. 4), a jeho demokratický charakter označuje za výplod československé propagandy (s. 4). Jejím důkazem je často citovaná kniha americké autorky Andrey Orzoff, která se přitom opírá o nacistickou propagandistickou práci *Tajné fondy III. sekce* z roku 1943.¹⁶ Čapková si bohužel zdroje této legendy vůbec neověřila a nekriticky ji opsala.

Ve srovnání se starší prací Kateřiny Čapkové je další líčení první republiky, jež podává v teoretickém úvodu, výrazným posunem k negativnímu obrazu. Pod vlivem prací Ines Koeltzsch, či Wolfa Grunera je zde zdůrazněn význam holešovského pogromu z roku 1918, který je tu povýšen na jakousi definující událost. Přitom zde ale není uvedeno, že pachatelé byli souzeni, republika takové pogromy nepodporovala (s. 19).¹⁷ Je zcela chybné, vyvozovat z této události něco o charakteru republiky. V rozporu s úvodními tezemi o přátelském „stýkání a spojování“ je pak již v tomto úvodním přehledu jasné, že hlavním tématem kapitol o 20. století, bude nepřátelství majority vůči Židům.

15 Blanka SOUKUPOVÁ, *Židé v českých zemích po šoa. Identita poraněné paměti*, Bratislava 2016. 16 Andrea ORZOFF, *The Battle for the Castle. The Myth of Czechoslovakia in Europe* Oxford – New York 2009, s. 69; Rudolf URBAN, *Tajné fondy III. sekce*, Praha 1943. Zde se tvrdí, že pozitivní obraz čs. demokracie vytvořili zahraniční židovští novináři za úplatky, které jim štědře platilo ministerstvo zahraničí. Orzoff pouze vynechala, že by mělo jít o Židy.

17 Zdeněk FIŠER, *Poslední pogrom*, Kroměříž 1996. Srov. Ines KOELTZSCH, *Antijüdische Straßengewalt und die semantische Konstruktion des ‚Anderen‘ im Prag der Ersten Republik*, *Judai ca Bohemiae* 46, 2011, č. 1, 73–100; Wolf GRUNER, *Die Judenverfolgung im Protektorat Böhmen und Mähren*, Göttingen 2016, s. 24.

Po tomto úvodu přicházejí na řadu kapitoly o raněnovověkých dějinách, jejichž obsah nemá smysl detailně rozebírat. Po stránce koncepční je třeba konstatovat, že kapitoly nemají stejnou tematickou strukturu. V některých je úsek o právním rámci, nebo hospodářství a geografii, v jiných ne.

O úrovni výkladu ke starším dějinám vypovídá pozoruhodný omyl editorky Čapkové v teoretických úvodních tezích. Zde sděluje čtenářům mylně, že v Čechách byli Židé v 16. století vyhnáni z královských měst kromě Prahy (s. 13). Ve skutečnosti byl ovšem Židům v Čechách zapovězen pobyt jen v horních městech (tj. městech s hornickým právem)¹⁸, ne ve všech královských městech. Zajímavější je ovšem zdroj tohoto omylu. Je jím zřejmě popularizační práce Tomáše Pěkného,¹⁹ kterou má přitom tato „první fundovaná přehledová práce“ nahradit. Sledujeme-li téma měst dál, zjistíme, že ani v kapitole o raném novověku nezjistili autoři Kasper-Marienberg a Teplitsky zmíněnou skutečnost o horních městech (s. 36). Stejný omyl pak opakuje i H. Kieval v kapitole o 19. století, kde mluví o zákazu sídlit v královských městech (s. 121). V kapitole o druhé polovině 19. století je metafyzický výklad o „židovských prostorech“, který mluví o nesídlení ve velkých městech a rozptýlení na venkově, aniž by rozlišoval mezi Čechy a Moravou. (s. 164). Nedávno vydané edice soupisů židovského obyvatelstva od Ivany Ebelové nikdo z autorů nepoužil.²⁰

V kapitole o raném novověku autoři sice zanedbávají tak základní téma ta, jako jsou obvinění z rituální vraždy, nebo uspořádání obcí, zato věnují dispro porční pozornost české pobělohorské šlechtě azejména Janovi Adolfovi ze Schwarzenbergu. Volbu tohoto tématu nelze pochopit, zvláště když autoři postupně přecházejí do jednostranného výkladu o hospodářské úloze Židů. Dopouštějí se tudíž stejné chyby, kterou Michal Frankl aspoň ve své kapitole na s. 262 neoprávněně vytkli staršímu československému dějepisce. Když se autoři Marienberg-Kasper a Teplitsky pokusí vyložit konkrétní případ židovské obce v České Lípě, vycházejí z Goldova starého lexikonu židovských obcí, což
vskutku

18 František DVORSKÝ (ed.), *K historii Židů v Čechách, na Moravě a v Slezsku 906 až 1620*, sv. I, Praha 1906, s. 509–510, dokument č. 713 (1568).

19 Tomáš PĚKNÝ, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 1993, s. 60 a 394. Ani Pěkného výklad, jenž je možná dvousmyslný a nezmiňuje horní města, však netvrdí, že by se vyhnání Židů „z královských měst“ vztahovalo na Čechy. Vyhnání z r. 1454, jež nařídil Ladislav Pohrobek, se vztahovalo na Moravu.

20 Ivana EBELOVÁ a kol., *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793*, I–VI, Praha 2002–2006; TÁŽ (ed.), *Soupis židovských familiantů v Čechách z roku 1783*, Praha 2008.

není nikterak originální přístup (s. 44). Skutečně tragického omylu se však autoři dopustili v pasáži o mesiášském hnutí, kde věnují centrální pozornost praporu mesianisty Šeloma Molcha (s. 63).²¹ Ve skutečnosti si ho však spletli s praporem, který byl nošen v židovských průvodech v Praze.

Na stručné kapitole o 18. století, kterou sepsal Michael L. Miller (s. 84–111), je sympatické, že začíná nástinem právní úpravy ze strany státu. Nesplňuje tím sice zásady stanovené v úvodu, ale je to jen k dobru. Jádro kapitoly se však soustředí na mesiášská hnutí šabatianismu a frankismu, jež autor kompiluje na základě prací Pawla Maciejka.²² Je přitom patrná snaha zdůrazňovat exotické momenty (včetně domnělých „orgií“) a výrazně přeceňovat rozsah těchto herezí v českomoravském židovstvu (s. 99–101). Nicméně v dalším výkladu je již státního rámce příliš azcela zde chybí deklarovaný zájem o „jüdische Erfahrung“ obyčejných Židů. Haskala je tragicky stručně odbyta na dvou stranách textu (s. 110–112). Pod vlivem autorova zájmu o Moravu byla významná pražská haskala včetně rodiny Jeittelesů zatlačena do stručné úvodní zmínky. Ignorována zůstala společnosti učenců kolem Barucha Jeittelese, nebo činnost hebrejského cenzora Karla Fischera ve zprostředkování mezi Židy a křesťanskými učiteli. Zrovna tak byl ignorován význam pražského Tandlermarktu a Univerzitní knihovny jako míst setkávání křesťanského a židovského světa v období po josefinských reformách. O životě venkovských obcí zde není také nic.

V kapitole o předliberálním období 1790–1860 od H. Kievala je sice věnována pozornost místům vzájemného setkávání (s. 120–121), zato zde zase chybí výklad o státním rámci židovského života. Kvůli chybné koordinaci kapitol tak zcela vypadla jakákoliv zmínka o Židovském systemálním patentu z roku 1797, i přeměně židovských obcí v židovské náboženské obce po josefinských reformách, takže čtenář si nemůže učinit představu o dlouhodobém vývoji. Zde by také bylo důležité rekonstruovat přechodné období, kdy obce sice již neměly židovské soudnictví, ale stále měly některé samosprávné funkce. Po roce 1867 již tzv. politické náboženské obce existovaly jen na Moravě.²³ Naproti tomu jsou tu opakovány některé výklady o haskale a obou radikálech Herzi Hombergovi a Peteru Beerovi. Drtivá většina kapitoly je věnována školství a univerzitě, po níž následuje stručná pasáž o událostech revoluce 1848. Jen na konci je stručná zmínka o konci

21 Prapor i roucho jsou vystaveny ve stálé expozici Židovského muzea, v Maiselově synagoze v Praze. 22 Pawel MACIEJKO, *The Mixed Multitude. Jacob Frank and the Frankist Movement 1755–1816*, Philadelphia 2015.

23 Peter URBANITSCH, *Die politischen Israelitengemeinden in Mähren. Entstehung und legitistische Grundlagen, ihre politische Rolle im Nationalitätenstreit, Trennung ihrer säkularen und religiösen Aufgabenbereiche*, Judaica Bohemiae 53, 2018, č. 1, s. 39–64.

pražského ghetta a o venkovských obcích tu není nic. Na „jüdische Erfahrung“ se opět nedostalo.

Kapitulu o liberálním období 1860–1917 i kapitulu o období první republiky zpracovala trojice autorů Michal Frankl, Ines Koeltzsch a Martina Niedhammer. Kapitola o liberálním období jediná poskytuje komplexní výklad, vyváženě věnuje pozornost geografii osídlení, právnímu postavení obcí, literární reflexi, antisemitismu a významným židovským osobnostem doby. Je zde výklad o zákonu z roku 1890, který definitivně upravoval statut židovských náboženských obcí. I v pasáži o antisemitismu (s. 189–195) sleduje její autor Michal Frankl vyváženě český, německý a katolický antisemitismus. V dalších kapitolách však poslední dva antisemitismy bez vysvětlení zmizí. Právnímu postavení „osvobozených Židů“ po roce 1867 se autoři věnují, ale redukuje je jen na svobodu pohybu, zatímco právo vlastnit pozemky zůstává nezmněno.

Vzhledem k závažným obviněním, která přicházejí v následující kapitole o první republice je ale třeba upozornit na to, že autor pasáže Michal Frankl neposuzuje míru židovské svobody na základě dobové úpravy občanských a náboženských práv, ale na základě volně konstruovaného „diskursu“ v publicistice. Jelikož jej však zajímají pouze antisemitsky píšící publicisté, je výsledek takového výzkumu předem jasný. I Masaryk prý teprve při hilsneriádě opustil „dřívější antisemitské tendence“ (s. 195).²⁴ Proti této diagnóze české kultury je třeba namítnout, že v období 1890–1914 se už ke společenské situaci vyjadřovali z české strany nejen publicisté, ale i společenské vědy. Pokud se někdo z těchto českých vědců vyjadřoval obecně k nacionalismu²⁵, rovnosti občanů v právním systému²⁶, nebo nekonspirativnímu výkladu hospodářského života²⁷, vztahovaly se jejich závěry i na postavení Židů, ačkoliv nebyli konkrétně zmíněni.²⁸ Vedle toho se

24 Masaryk měl pozitivní pohled na Židy již předtím, protože v nich v rámci svých názorů na společnost viděl příklad kupeckého národa, jenž funguje jako zprostředkující pojítko. Oceňoval i jejich přínos vědě. Srov. T. G. MASARYK, *Univerzitní přednášky I. Praktická filozofie*, ed. Jiří Gabriel a kol., Praha 2012, s. 164–167; TÝŽ, *Ernest Renan o židovství jako plemenu a náboženství (1883)*, in: Vasil Kaprálek Škrach (ed.), *Masarykův sborník I, 1924–1925*, Praha 1925, s. 61–68.

25 Např. Emanuel CHALUPNÝ, *Úvod do sociologie s ohledem na české poměry*, sv. II, Praha 1905, Dodatek III, s. 469–488.

26 Např. František WEYR, *Zum Problem eines einheitlichen Rechtssystems*, Archiv für öffentliches Recht 23, 1908, s. 529–580.

27 Zdeněk V. TOBOLKA (ed.), *Česká politika*. Díl 4: *Moderní stát a jeho úkoly*, Praha 1911. 28 Někdy zmíněni byli, např. František KREJČÍ, *O filosofii přítomnosti*, Praha 1904, s. 450–451; TÝŽ, *Positivní etika*, Praha 1922, s. 388–392; Emanuel CHALUPNÝ, *Havlíček. Obraz psychologický a*

judaismu muselo týkat silné monistické hnutí proti náboženství, které vysoce ctilo Žida Barucha Spinozu.²⁹ I mezi Židy probíhala sekularizace. Myslím, že před 20 lety stačilo držet se při diskuzi o českém antisemitismu žurnalistické publicistiky³⁰, protože to bylo nové téma, ale dnes bychom si již mohli uvědomit, že v této debatě nejde o biografii antisemitismu. Jde o to, zjistit, jaké byly názory na uspořádání státu a společnosti, jinak nelze činit obecné závěry o tom, že se česká společnost či vznikající stát spoléhaly na řešení, jež vyčleňovala Židy.

Židé v „národním státě“

V současné americké historiografii je totiž zánik monarchie a vznik republiky líčen jako přechod z mnohonárodnostní říše³¹ do „národního státu“ (s. 213–214), který v zesilující míře utlačoval menšiny včetně Židů, až v roce 1945 dospěl k vytvoření „etnicky čistého prostoru“.³² Tuto perspektivu převzali i autoři kapitoly o první republice (s. 209–263). Je přitom nasnadě, že na rovině faktické reality byla mnohonárodnostní jak habsburská monarchie, tak republika Československá. Na rovině normativní pak monarchie neměla žádný garantovaný mnohonárodnostní charakter a republika Československá nebyla po právní stránce konstruována jako „národní stát“, ale jako republika s prioritou individuálních práv. Základem nebyla kolektivní práva národů, ale práva jednotlivců. Kapitola o první republice

židovskému původu byli vůdčími autoritami českých vědců tohoto období Georg Jellinek, Henri Bergson, později Hans Kelsen.

29 František V. KREJČÍ, *Světový názor náboženský a moderní. Dle přednášek pořádaných Svazem socialistických monistů*, Praha 1914, s. 46–47.

30 Srov. Michal FRANKL, *The Background of the Hilsner Case. Political Antisemitism and Allegations of Ritual Murder 1896–1900*, *Judaica Bohemica* 36, 2001, s. 34–118.

31 K idealizaci habsburské monarchie v USA srov. Pieter JUDSON, *The Habsburg Empire: a New History*, Cambridge, MA, 2016; Paul MILLER-MELAMED, *What the Habsburg Empire Got Right*, *The New York Times*, 10. 9. 2019.

32 Např. Benjamin FROMMER, *National Cleansing. Retribution against Nazi Collaborators in Postwar Czechoslovakia*, Cambridge 2005; Tara ZAHRA, *Kidnapped Souls. National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands 1900–1948*, Ithaca, NY 2008; ORZOFF, *Battle*; István DEÁK, *Europe on Trial*, New York 2015; Melissa FEINBERG, *Evasive Equality: Gender, Citizenship and the Limits of Democracy in Czechoslovakia 1918–1950*, Cambridge 2017; David W. GERLACH, *The Economy of Ethnic Cleansing. The Transformation of German-Czech Borderlands after World War II*, Cambridge 2017; John CONNELLY, *From Peoples into Nations. A History of Eastern Europe*, Princeton 2020. Podobně v Evropě Mary HEIMANN, *Czechoslovakia: The*

RECENZNÍ ČLÁNEK 734

se však vůbec nezabývá charakteristikou normativní úpravy postavení ž/Židů jako občanů, ani judaismu jako náboženství, zato k obojímu přináší kategoricky odsuzující soudy.

Jejich prvním argumentem o nesnášenlivé společnosti je fakt, že v období nepokojů na konci války a začátku republiky, došlo i k útokům na Židy, čemuž autoři propůjčují vyšší definující význam (s. 214–218). Přitom události líčí tak, jako by čeští politici měli situaci pod kontrolou již od roku 1917 a vědomě prý „použili násilí jako náhradní prostředek k vyjádření principů, podle kterých bude v budoucnu organizována národní pospolitost.“ (s. 215) To, že v těchto sociálních nepokojích stáli také Češi proti Čechům, město proti venkovu, nechávají bez povšimnutí. Čtenář je ponechán v domnění, že se konaly pouze útoky na Židy. Nejsou zde zvaženy motivy sociální, nebo – jako v Holešově – motiv pomsty za domnělé udání místního občana za války. Nejsou zde totiž nikde vyloženy boje o charakter státu, nic o Kladně, ani o komunistech. Místo toho jsou nepokoje vylíčeny jako koordinované celonárodní tažení, jehož cílem bylo vytvořit společnost vyčleňující Židy.³³ To, že taková společnost, ani takový stát nevznikly, zde uvedeno není. Občanské postavení ž/Židů je následně konstruováno na základě publicistického diskurzu o „loajalitě“ (s. 218–230). To je podobné postupu uplatněnému v přechozí kapitole.

Ignorován zůstal fakt, že Židům byla zaručena rovnost před zákonem i volební právo. Výklad věnuje jednostranně pozornost nově uznané identitě Židů jako národnosti (s. 218, 230–237) asleduje pak problematiku nastíněnou již v starší knize editorky Kateřiny Čapkové.³⁴ Stejně jako ona pak ignoruje rovněž státem uznanou identitu židů jako vyznavačů židovského náboženství. I přesto, že vztah republiky k náboženství autoři ignorují, přinášejí kategorický soud: „Na rozdíl od ostatních zemí, nebyla Židům nikdy přiznána ani částečná kulturní autonomie...“ (s. 218). Hrůznost této věty vysvitne, pokud si uvědomíme, že k „ostatním zemím“ té doby patřilo i nacistické Německo, které Židům v norimberských zákonech skutečně vnutilo „kulturní autonomii“, protože cílem nacistických ideologů bylo odlišit asimilovaného Žida a vyčlenit je jako národ z celku *Volksgemeinschaft*.³⁵ Takový

33 Tato pokřivená interpretace vznikla tím, že Ines Koeltzsch, která antisemitský charakter těchto raných bouří začala vyzdvihovat jako první, je nezasazovala do reálného kontextu místa a času, tedy do souvislostí se sociálními nepokoji let 1918–1921, ale do teoretického konceptu „exclusionary riots“. S pomocí tohoto metafyzického oblouku pak „dokázala“

vyčleňující charakter státu, který teprve vznikl, aniž se zajímala o to, jaký tento stát byl. Srov. I. KOELTZSCH, *Anti jüdische Straßengewalt*, s. 77.

34 K. ČAPKOVÁ, *Češi*, s. 33–46, 197–206.

35 Ernst FORSTHOFF, *Der totale Staat*, Hamburg 1933, s. 38–42; Hans GLOBKE – Wilhelm STUCKART, *Kommentare zur deutschen Rassengesetzgebung*, München – Berlin 1936, s. 1–34.

118 | 2020 735 Ivo Cerman

druh kulturní autonomie republika Československá skutečně Židům neposkytla. Zato byl zákonem chráněn judaismus, stejně jako za monarchie, židovské náboženské obce navíc dostaly právo vymáhat pohledávky exekucí, mohly se sdružit v pěti svazech dle své volby a v roce 1937 byla připravena jednotná úprava.³⁶ V náboženském vzdělání republika uznávala slovenské rabínské školy jako nekontrolované školy náboženské a navíc udělila právo veřejnosti proslulé bratislavské ješivě, která sloužila k náboženskému vzdělání budoucích rabínů.³⁷ To je ovšem v knize zamlčeno.

V závěru (s. 262–264) označují autoři spokojenost Židů se životem v republice za „pozitivní mýty“, které si prý židovští historici jako Hugo Gold, vytvořili ex post v exilu jako falešnou vzpomínku na slavnou minulost. Při tom znovu zarazí, že pisatelé těchto řádků nevzali v potaz, že československou demokracii spoluvytvářeli a bránili i židovští právní vědci a publicisté v době, kdy v Československu žili. Zmíňme Alfréda Meissnera, (spolu)tvůrce obou ústav, zmíňme publicistu Alfréda Fuchse, propagandistu československé demokracie, zmíňme Franze Adlera, autora kritických komentářů k ústavnímu právu, zmíňme sociálního demokrata Emila Strausse, autora „pročeskoslovenské“ historie rolnictva, zmíňme Arnošta Krause, historika německé literatury v Čechách... To nebyli snílci, věděli, o čem píšou, sami tento stát spoluvytvářeli a s vědomím rizika své dílo bránili proti německým nacistům. Většina z nich za to zaplatila životem. Nyní přicházejí tito historici s tvrzením, že to byly pozitivní mýty a že je třeba je vědecky vyvrátit. Charakter republiky však posuzují jako souhrn mravních postojů jejích českých obyvatel. Místo aby sledovali, zda byla právně uznána a zajištěna náboženská tolerance, spekulují o tom, zda byli tolerantní jednotliví obyvatelé. Docházejí však k závěru, že nikoliv. „Jak dokázaly nejnovější výzkumy,“ píše v závěru, „nebyla důvodem pro pokles antisemitismu ani náboženská, ani etnická tolerance [obyvatel]“ (s. 263). Důkazem je opět volně konstruovaný dobový „diskurs“, tentokrát o uprchlících, což je dokázáno odkazem na dílo spoluautora knihy Michala Frankla (s. 264). Na druhou stranu připusťme, že v této kapitole je velmi dobrá pasáž o organizování obcí (s. 237–250).

36 Václav VALEŠ, *Právní úprava postavení církví a náboženských společností v období první česko slovenské republiky 1918–1938*, Praha 2013, s. 31–34.

37 Josef GRÜNSFELD, *Nové dějiny ješiny*, in: Hugo GOLD (ed.), *Židovská náboženská obec v Bratislave v minulosti a současnosti*, Bratislava 1932, s. 22–25; Oskar EPSTEIN, *Židovské školství v ČSR*, in: Otakar CHLUP a kol., *Pedagogická encyklopedie*, sv. I, Praha 1938, s. 254–255.

RECENZNÍ ČLÁNEK 736

„Český holokaust“

Na tento přesun perspektivy navazuje kapitola o holokaustu (s. 267–318), kterou napsal americký historik Benjamin Frommer.³⁸ Ten také uplatnil v mnohem větším rozsahu metodu dokazování pomocí jednotlivých příkladů, zatímco správný rámec německé okupace zde není popsán ani v základních rysech. Zahraniční čtenář se z jeho výkladu vůbec nedozví, že i nařízení protektorátní vlády byla platná až po schválení německou okupační mocí, nedozví se o paralelní německé a české správní soustavě, ani o dvojím právu, odlišném pro Němce a pro Čechy.³⁹ Uvádí-li Frommer, že přijetí norimberské definice Žida v zákoně o majetku z 21. VI. 1939 prý „ukončilo snahy českých úřadů“ (s. 280), a že „Beranův kabinet“ v březnu 1939 vyčlenil Židy zřady povolání, vypadá to, jako by protektorátní vláda byla sama iniciátorem výnosů, které měly vyčleňovat Židy ze společnosti. Neuvede vůbec, že návrh protektorátní vlády nevstoupil v platnost.⁴⁰ Neuvede ani, že „česká definice“ byla mírnější než norimberské zákony. Přitom se dopustil chyby, protože při neznalosti dvojího práva si neuvědomil, že pro „německé“ Židy platila norimberská nařízení okamžitě po vyhlášení protektorátu. V emotivním popisu vyčleňování dětí z českých škol, jež líčí jako českou akci (s. 291), neuvede, že protektorátní ministr školství se snažil zachránit povinnou školní docházku pro židovské děti.⁴¹ Výsledkem je vědecký styl, který autorovi umožňuje přisoudit hlavní iniciativu českému obyvatelstvu, aniž by se musel namáhat s vysvětlováním, jak by to bylo v podmínkách okupační správy možné. Chybějící správní rámec nahrazuje Frommer příběhem o silícím nepřátelství českého obyvatelstva proti Židům, které stále sílilo, až vyvrcholilo v holokaustu. Právě tento příběh poskytuje jeho výkladu zdánlivou koherenci.

Frommerův výklad je stylizován tak, jako by autonomie protektorátu byla skutečná a Češi se stali společně s Němci árijskými pány nad zdejším Židovstvem.⁴² Protižidovská opatření líčí, jako by je okupační moc zaváděla jen pod tlakem

- 38 K tématu připravuje knihu *The Ghetto without Walls: The Identification, Isolation, and Elimination of Bohemian and Moravian Jewry, 1938–1945*.
- 39 KÁRNÝ, *Konečné řešení*, s. 47–49; Pavel MARŠÁLEK, *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939–1945*, Praha 1999; TÝŽ, *Pod ochranou bábového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939–1945*, Praha 2012, s. 64–84.
- 40 KÁRNÝ, *Konečné řešení*, s. 29–34; Jaroslava MILOTOVÁ, *K historii Neurathova nařízení o židovském majetku*, Terezínské studie a dokumenty 2002, s. 63–94; Helena PETRŮV, *Zákonné bezpráví. Židé v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2011, s. 70–76.
- 41 Dana KASPEROVÁ, *Výchova a vzdělání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*, Praha 2010, s. 50–70.
- 42 Čechy označuje za Árijce na s. 293, 304. Pro reálné postavení bylo důležitější, kdo měl říšské občanství podle norimberských zákonů. Frommer nebere v potaz ani podřadné rasové zařazení

Ivo Cerman

118 | 2020 737

českých pouličních bouří a „místních úřadů“. Jako by opakoval Grunerovu představu o tom, že holokaust prosadily české „lokální iniciativy“.⁴³ Tímto obratem obešel již Gruner skutečnost, že za protektorátu zanikla samospráva, tedy volená zastupitelstva, která za první republiky zahrnovala obce, okresy a země. Nejen, že místní úřady neodrážely vůli lidu ani ve správě vlastních věcí, ale už vůbec nemohly iniciovat „zdola“ rozhodnutí vrcholných orgánů. Teze o iniciativách „zdola“ není ani u Frommera podložena novými objevy o lokální správě, ale manipulativní stylistikou. Frommer vědomě používá výrazy jako je „československá vláda“, „vláda“, „místní úřady“, „české vedoucí kruhy“ (s. 272), aby vzbudil zdání skutečné autonomie a návaznosti na první republiku. Tak například ve výkladu o protižidovských opatřeních Beranovy vlády dne 17. III. 1939, tedy po okupaci, tvrdí, že šlo pouze o „přiostrnění opatření“, která iniciovala „československá vláda“ (s. 275–276), u pálení synagog a bourání židovských objektů vzbuzuje Frommer zdání kontinuity s republikou tím, že začne mluvit o době „před okupací“ (s. 288–289), aby pak navázal výkladem o bourání těchto objektů v době okupace.⁴⁴ I zde pomáhají detaily bez kontextu, nyní to jsou opakovaná sdělení, že to či ono město zaplatilo za zbourání, nebo za pozemek, což znovu budí dojem, jako kdyby tato města akce sama iniciovala z protižidovských motivů.

Kontinuity a obecnosti dosahuje také tím, že aktéry pouličních proti židovských bouří z dob druhé republiky a prvních let protektorátu označuje obecnými označeními jako „čeští fašisté“, „radikálové“, „místní úřady“ anebo dokonce „tschechische Faschistenbanden“ (s. 275). Ve skutečnosti šlo ovšem u jím uváděných případů o Vlajku a Národní tábor fašistický. Frommer však úmyslně nekonkretizuje, aby vzbudil zdání všeobecnosti. Vlajku zmíní konkrétně jen v souvislosti s útokem na prázdný židovský hřbitovní obřadní

dům v Plzni z 6. III. 1939 (s. 274).⁴⁵ Tento případ je vybrán úmyslně, aby podpořil zdání všeobecných protizidovských nepokojů již před německou okupací. Frommer

českých nuceně nasazených. V názoru na české árijsství se shoduje s nacistickým sympatizantem Beerem. Srov. Lukáš BEER, *Hitlerovi Češi*, Brno 2014.

43 Wolf GRUNER, *Die Judenverfolgung*, s. 7–22, 138–270. Kniha vyšla v anglickém překladu *The Holocaust in Bohemia and Moravia. Czech Initiatives, German Policies, Jewish Responses*, New York – Oxford 2019; česky *Pronásledování Židů v Protektorátu Čechy a Morava: místní iniciativy, centrální rozhodnutí, reakce Židů*, Praha 2019. Srov. recenzi Vojtěcha Blodiga (*Judaica Bohemiae* 52, 2017, č. 2, s. 141–152).

44 Údaje o bouraných synagogách převzal z článku Jakub MACHALA, *Unbearable Jewish Houses of Prayer. The Nazi Destruction of Synagogues Based on Examples from Central Moravia*, *Judaica Bohemiae* 44, 2014, č. 1, s. 59–88.

45 Srov. Věra ŠPIRKOVÁ, *Židovská komunita v Plzni*, Domažlice 2000, s. 78.

RECENZNÍ ČLÁNEK 738

ale neuvede, že Vlajka byla již za druhé republiky zakázaná organizace, a to již od 11. XI. 1938.⁴⁶ „Česká“ policie zasahovala proti jejím demonstracím za druhé republiky, i v prvních letech protektorátu. Frommer cíleně budí dojem, že pouliční akce vlajkařů a fašistů za druhé republiky a okupace byly jakýmsi výrazem převažujícího českého postoje a že měly podporu „českých vedoucích kruhů“ (s. 272). Frommer přitom nebere v potaz, že vlajkaře nepodporovala vláda nikdy, fašistický tábor se počátkem okupace rozložil a popularita vlajkařů a fašistů v české společnosti slábla, nesílila. Masovou organizaci se jim nepodařilo vybudovat nikdy.⁴⁷

Druhou výraznou událostí, která má ilustrovat tlak Čechů, jsou útoky na Židy v Brně v létě 1939. Jde zároveň o jediný Frommerův pokus rekonstruovat onen mechanismus, který měl vést od lokální iniciativy k přijetí protizidovského opatření (s. 281–282). Frommer zasazuje brněnské demonstrace do kontextu „tlaku německých i českých úřadů na okresní úředníky, aby vydali další omezení [vůči Židům]“, ale neřekne, že šlo ve skutečnosti o demonstrace Národního tábora fašistického. Šlo o celou sérii demonstrací, které souvisely spíše s mocenskými boji uvnitř fašistických organizací, a protektorátní policie proti nim vždy zasahovala. Frommer se ale chytá proslulého útoku na Café Esplanade 15. srpna 1939, při kterém policie zasáhnout nemohla, protože se ho zúčastnili i příslušníci SA a SS.⁴⁸ V podání Frommera šlo o pochod davu 800 „českých fašistů a Němců“ v centru Brna, kdy prý zbili 14 Židů a způsobili smrt prokuristy Paula Drexlera. Ve skutečnosti tedy šlo o akci jedné fašistické frakce, která neměla podporu protektorátní vlády, ve Frommerově nekonkrétním podání to ale vypadá jako všudypřítomné řádění Čechů, kteří toužili po výnosu oddělujícím Židy a Čechy ve veřejném prostoru. Výsledkem

mělo být skutečně vydání takového nařízení ze strany protektorátního ministra vnitra. Frommer má zřejmě na mysli výnos o vztazích árijského a neárijského obyvatelstva z 3. VIII. 1939.⁴⁹ Je však nasnadě, že aktivistický ministr vnitra Josef Ježek, jenž jej vydal, spolupracoval s Němci ze strachu před nimi, ne ze strachu před hrstkou brněnských demonstrantů.

46 J. RATAJ, *O autoritativní národní stát*, s. 36

47 Srov. Tomáš PASÁK, *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*, Praha 1999. 48 Tomáš PASÁK, *Pod ochranou říše*, Praha 1998, s. 127–128; Michal KONEČNÝ, *Brno nacistické*, Brno 2013, s. 42–43.

49 T. PASÁK, *Pod ochranou*, s. 128. Domněnku o „lokálních iniciativách“ Frommer opsal z článku Wolf GRUNER, *Protektorát Čechy a Morava a protizhidská politika v letech 1939–1941*, Tereziánské studie a dokumenty 2005, s. 25–58, zde s. 34; souhlasně s Grunere H. PETRŮV, *Zákonné bezpráví*, s. 89–91.

Ivo Cerman

118 | 2020 739

Navíc ani toto nařízení nemohlo vstoupit v platnost bez schválení německými okupačními úřady.

S podobnými metodami přistupuje Frommer k vylíčení vztahu Čechů a Židů, které líčí jako stupňované nepřátelství a útlak, jež kupodivu sílilo i během okupace. Frommer přitom zamlčuje české projevy solidarity se Židy zlet 1939–1941. I toto období líčí jako sílící nepřátelství (s. 271–272 a 275, 280–283, 299–300).

Jako důkaz při tom používá citace z pamětí přeživších, z nichž ale selektivně vybírá jen něco. Při pohledu do originálu pak zjistíme, že zcela překroutil smysl původního sdělení.

Z pamětí Hedy Kaufmannové dokazuje „explozivní nepřátelství aantisemi tismus“ Čechů „hned po Mnichově“ (s. 271–72 a 273). Ta zde sice popisuje trpkou zkušenost s propuštěním z Ústavu pro sociální lékařství UK, ale zároveň k tomu připojuje vlastní úvahu nad českým antisemitismem, která Frommerovy sugescí vůbec nepotvrzuje. Popisuje slušné chování ze strany svých českých kolegů a na otázku svých židovských přátel, jak se k ní teď chovají Češi, odpovídá: „Inu, stejně jako předtím a ještě lépe, pomáhali nám v bryndě, jak mohli. Však o nich ještě povím.“⁵⁰

Dalším svědectvím o všudypřítomném nepřátelství Čechů mají být vzpomínky Dagmar Lieblové. Jejímu otci měl neznámý pachatel přilepit na dveře ordinace plakát s nápisem „Židovský lékař – životu nebezpečno“. (s. 272) Tuto příhodu Dagmar Lieblová skutečně zmiňuje, ale k tomu přidává celkový obraz si

tuace, který je znovu úplně jiný. „V Kutné Hoře se naše rodina ale až na několik tiskovin a provokací nesetkala s vyhraněným antisemitismem.“⁵¹ Co se pomoci

Čechů Židům týče, Frommer uvádí jen případ „jednoho úředníka“, který byl zatčen, protože „byl přítelem Židů“ (s. 299). V jeho podání se to jeví jako výjimka z českého chování. Naopak neopomene uvést, že v Ivančicích spáchal 16. března 1939 jistý Otto Ehrlich sebevraždu „jako reakci na pokus místních českých fašistů o ovládnutí města“ (s. 275). O tom, zda hrál nějakou úlohu sám fakt německé okupace, neuvažuje. Navíc o pár dní později v téže městě spáchal sebevraždu továrník Friedrich Placzek, protože ho po okupaci začali šikanovat jeho vlastní němečtí zaměstnanci. Práce regionálního historika Silvestra Nováčka, z níž Frommer čerpal, uvádí oba případy.⁵² Naskýtá se otázka, proč americký historik

50 Heda KAUFMANNOVÁ, *Léta 1938–1945. Válečné vzpomínky*, ed. Antonín SLAVÍČEK, Praha 1999, s. 28.

51 Marek LAUERMAN (ed.), *Přepsali se – tak jsem tady. Příběh Dagmar Liebllové*, Brno 2013, s. 34.

52 Silvestr NOVÁČEK, *Nacistické „konečné řešení“ židovské otázky v Ivančicích*, Brno 1984, s. 24, 26.

RECENZNÍ ČLÁNEK 740

zdůraznil zrovna ten, který souvisel s bizarní akcí českých fašistů, která neměla žádný další dopad? Placzekův případ zmínil Frommer bez uvedení jména a bagateli zoval ho jako „hádku s německými zaměstnanci“ (s. 275). V provedení deportací hrál důležitější úlohu místní udavač Heinrich Ottava a místní německá komunita.⁵³

Záměr vylíčit Čechy jako spoluutlačovatele, nutí Frommera k tomu, aby nezmiňoval situace, kdy německé represe dopadly na Čechy i na Židy společně. Takovou metodu uplatnil při líčení represí v Kladně po „zavraždění jednoho německého důstojníka“ (s. 279). V jeho podání šlo o jednostranná opatření proti Židům, zatímco ve skutečnosti bylo po zabití strážmistra Wilhelma Kniesta v červnu 1939 vyhlášeno civilní stanné právo nad celým Kladnem. Jeho obětí se stal i starosta Kladna František Pavel.⁵⁴

Přípravnou fází holokaustu bylo vyčleňování Židů z veřejného života, jež Miroslav Kárný trefně přirovnal k „ghettu beze zdí“.⁵⁵ Frommer k tomu přidává vylíčení několika případů, kdy byli Židé soustředěni na některých místech již před vznikem Terezína. O těchto místech se československé historiografii vědělo již od 60. let⁵⁶, ale je pravda, že Kárný je do své syntézy nezačlenil. Frommer ale líčí vznik těchto shromaždišť jako ústupky Čechům, jejichž vůli měly v tomto případě vyjadřovat „místní úřady“ a města. Frommer se soustředí na tři údajná ghetta, jež vznikla již před Terezínem (s. 287). Předně je to Mladoboleslavský hrad, kam byli Židé soustředěni už v roce 1940⁵⁷, pak jde o Třešť na Vysočině, kam byli vystěhováni Židé z Jihlavy⁵⁸, a konečně o Uherský

Brod, kam měli být vystěhováni Židé ze „zlínského regionu“. Ve všech třech případech sice Frommer uvádí, že ghetta vznikla na příkaz oberlandrátů, ale vše rámuje výkladem o vyčleňování Židů z veřejného života, které líčí, jako by mělo jen zpětně potvrdit a sjednotit opatření, která prý v českých městech vznikla už předtím, zřejmě ze svobodné vůle Čechů (s. 281–282). Zřízení ghetta v Mladé Boleslavi líčí, jako by šlo o ústupek českým městům, která prý nyní pochopila, že mají povolení k tomu, aby se zbavila Židů (s. 287). „Místní úřady“ v Mladé Boleslavi a Uherském Brodě byly prý později

53 Tamtéž, s. 29–35.

54 Marie HROŠOVÁ – Olga ŠEBELOVÁ, *Kladenská trestní akce 1939*, Slánský obzor 113, 2005, s. 33–49; Jaroslav VYKOUK, *Hnědý mrak nad Kladnem*, Kladno 2013, s. 103–110. 55 KÁRNÝ, *Konečné řešení*, s. 50.

56 Růžena BUBENÍČKOVÁ, Ludmila KUBÁTOVÁ, Irena MALÁ, *Táborů utrpení a smrti*, Praha 1969, s. 135–167. Dnes jsou seznamy shromaždišť i online, např. projekt <https://zapomnicky.pamatnik-terezin.cz/> (30. 7. 2020).

57 Srov. Ivo CERMAN a kol., *Střední Čechy 1918–2018. Přívodce historií*, Praha 2018, s. 154.

58 Srov. Romana VÍTKOVÁ, *Židé na Dačcku*, diplomová práce, PeF UK, 2009.

118 | 2020 741 Ivo Cerman

naštvané, že se transporty zdržely a oni museli žít s Židy déle, než v jiných městech (s. 308). V případě ghetta na Mladoboleslavském hradě ovšem Frommer neřekne, že tam byli Židé svezeni, aby se jejich byty uvolnily pro Němce. Židé za ně navíc nadále museli platit nájem...⁵⁹ Šlo rozhodně o kroky ve prospěch Němců, nařízené německými úřady. Bez výkladu o existenci dvojí správy však zahraniční čtenář ani nepochopí, že oberlandráty byly součástí nadřazené německé správní soustavy.

Provedení transportů a masové vraždy českých Židů v letech 1941–1945 (s. 297–318) líčí Frommer také jako činnost, která se stala přinejmenším se silným souhlasem českého obyvatelstva. Při líčení raného pokusu o transport Židů z Ostravy do Niska v roce 1939 (s. 300) Frommer dokonce zamlčuje, že probíhaly české protesty.⁶⁰ Jen v případě transportů z Prahy připouští, že prý „byly vnímány znepokojivě,“ ale jen proto, že se Češi báli sami o sebe. Viděli zde totiž „zlověstné znamení toho, co by později mohlo potkat českou majoritu.“ (s. 304) Frommer nebere v potaz, že česká veřejnost se vyjádřila k nacismu i nacistickému antisemitismu odmítavě již před okupací, v době, kdy ještě byla možná svobodná diskuze.⁶¹

Pro organizaci transportů z regionů (s. 302–306) přináší Frommer ba nální obecná konstatování, že „Židé cestovali vlakem, autobusem, koňským povozem anebo pěšky z vesnic a měst...“ (s. 303) do „centrálních míst“ (s. 306). Nadále totiž dodržuje zásadu ignorovat dějiny správy. Role Čechů je

kupodivu zapomenuta i ve výkladu o konci války v Terezíně. Frommer zdůrazňuje, že tábor, kde se rozšířil skvrnitý tyfus, byl předán „do správy“ Červeného kříže (s. 318), ale nerekne, že jménem této organizace vykonával lékařskou péči český lékař Karel Raška, ani to, že důležitým členem samosprávy byl v oněch dnech vězeň Alfréd Meissner, někdejší (spolu)autor obou prvorepublikových ústav.⁶² Není zde nic

59 Vzpomínky Otto Seidlera. (<https://www.pametnaroda.cz/cs/seidler-otto-1930>, nahrávka 22. 6. 2016 /26. 7. 2020/).

60 KÁRNÝ, *Konečné řešení*, s. 44.

61 Kromě novinových článků a překladů např. Jan B. KOZÁK, *Národ jako úkol*, in: Tři přednášky o nacionalismu, Praha 1932, 48–76; Josef Ludvík FISCHER, *Třetí říše. Úvodem do současného politického stavu*, Brno 1932, s. 13–17; Václav KÜRKA, *Hitler a hitlerismus*, Brno 1932; František BAUER, *Hitlerova Třetí říše a náš stát*, Praha 1933; Josef MEISNER, *Rasismus broží kultuře*, Praha 1934; Karel WEIGNER a kol., *Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich zúšlechtování*, Praha 1934; Emanuel CHALUPNÝ, *Povaha evropských národů zejména Němců*, Praha 1935; František MODRÁČEK, *Fašistické převraty*, Praha 1937, s. 24–28, 40, 82–93; Josef FISCHER, Vincenc PERTH, Václav PATZAK, *Jejich boj*, Praha 1937; František BAUER, *Můj boj: Hitler o sobě a svých dílech*, Praha 1936 (2. vyd. 1937).

62 Miroslava BENEŠOVÁ, *Situace v Terezíně po skončení války*, Terezínské listy 18, 1990, s. 7–31; B. SOUKUPOVÁ, *Židé*, s. 32–36 (přetisk zprávy Františka Fuchse o situaci v Terezíně).

RECENZNÍ ČLÁNEK 742

o České pomocné akci pro Terezín, ani o svépomocné péči o přeživší děti, kterou organizoval Přemysl Pitter.⁶³

V socialistickém Československu

Pokud se rozloučíme s představou vrozeného českého antisemitismu, pak teprve komunistické období přineslo delší éru, kdy se antisemitská obvinění stala součástí ideologie, kterou šířila naše československá vláda. Teprve toto období znamenalo dlouhodobou mediální manipulaci obyvatelstva v duchu antisemitských předsudků. Hlavním tématem tohoto státního antisemitismu se však stal postoj ke státu Izrael, do kterého se promítla i tradiční obvinění Židů z hamižnosti, ze světovlády, ze zabíjení dětí a nově i z napodobování nacistické třetí říše. Význam zahraničněpolitického tématu byl o to větší, že zde zůstal jen malý zlomek židovského obyvatelstva.⁶⁴ Mnoho přeživších migrovalo do Izraele.

V podání Kateřiny Čapkové, která v předposlední kapitole zpracovala období od roku 1945 do současnosti (s. 320–375)⁶⁵, však dlouhodobý postoj

státu k Izraeli není sledován. Autorka si klade za cíl především vyvrátit představy o přátelství Čechů k vznikajícímu Izraeli (s. 337–338). Je to prý jen narativ, který se rozplyne po „důkladnější analýze dokumentů“, která ukáže, že hlavním motivem vlády při umožnění migrace bylo zbavit se židovských uprchlíků z Polska, kteří procházeli přes československé území. Dalším motivem byla prý touha prezidenta Edvarda Beneše vytvořit čistý „národní stát“ (s. 329, 339).⁶⁶ V návaznosti na bizarní práce Jana Lánička pak Čapková konstruuje paralelu s odsunem Němců (s. 339). Vojenskou podporu Izraeli vysvětluje jen snahou zbavit se údajné nadprodukce

63 Lenka LAJSKOVÁ (ed.), *Přemysl Pitter: „Nečekejme velké chvíle.“ Akce zámků (1945–1947) v zrcadle korespondence let 1946–1990*, Praha 2015; I. CERMAN a kol. *Střední Čechy*, s. 184. 64 Srov. Paul LENDVAI, *Anti-Semitism without Jews. Communist Eastern Europe*, New York 1971. 65 Tato kapitola je výsledkem grantu GAČR 16–01775Y, Začlenění židovského obyvatelstva do poválečného Československa a Polska, který Kateřina Čapková a spolupracovníci řeší od roku 2016. 66 Zde odkazuje na dva články Edvarda Beneše ve *Foreign Affairs* 23, 1944, č. 1, s. 35–47; 24, 1946, č. 3, s. 397–410. V prvním článku ale Beneš neříká, že ve státě budou smět žít jen Češi a Slováci, nýbrž zdvořilostně mluví o naději, že budoucí stát bude „domovem Čechů, Slováků a Karpatorusů“ a uzavírá, že předválečné poměry nejde obnovit. Nic o etnické čistotě zde není. Ve druhém sní o středoevropské federaci a konstatuje probíhající odsun, přičemž tvrdí, že uvnitř bude lepší mít „národní stát“, bez Němců a Maďarů. Židy zmiňuje jako oběti nacistů, které je třeba odškodnit (s. 408). O odsunu Židů zde nic není. Zřejmě jde o výsledek nekritického přejímání citátů z knihy Jana LÁNIČKA, *Czechs*, s. 47–53.

118 | 2020 743 Ivo Cerman

zbrojního průmyslu a přebytků kořistních zbraní (s. 339). Po těchto odhaleních následuje krátké přiznání ideologických motivů v nepřátelství proti Izraeli (s. 340), čímž je téma ukončeno. Z arabsko-izraelských válek zmíní Čapková jen šestidenní válku, ale jen v souvislosti s jednáním IV. sjezdu spisovatelů a se zrušenými oslavami tisíce let Židů v Čechách (s. 362). Kapitola je napsána tak, že výrazně tlumí význam komunistické ideologie a socialistického státu v šíření antisemitských obvinění, které trvalo až do roku 1989. Stejně jako ve Frommerově kapitole zde chybí základní informace o kontextu, které by umožnily čtenáři vytvořit si přehled. Čtenář je vmanipulován do představy, že antisemitismus vycházel přirozeně z domácího obyvatelstva.

Z toho důvodu je disproporčně dlouhá pasáž věnována krátkému období let 1945–1948, tj. před Vítězným únorem (s. 320–341). Autorka přináší pocity tří přeživších na základě tří interview (s. 321–322), po nichž následuje výklad o potížích německy mluvících Židů, kteří se z nesnášenlivého prostředí rozhodli zachránit odchodem do Německa (s. 329–332). Autorka tvrdí, že Čechům bylo utrpení Židů lhostejné, protože ve velkém retribučním dekretu nejsou Židé jmenovitě zmíněni (s. 333), přičemž zapoměla zmínit, že v československých podkladech pro norimberský proces tvořily zločiny proti

Židům samostatnou kapitolu.⁶⁷ Jelikož zde chybí přehledný výklad o restitucích a komunistickém vlivu, čtenář je ponechán ve víře, že za všechny křivdy mohli nesenášenliví Češi kolektivně azvláštní vinu měl prezident Beneš jako hlavní hybatel (s. 329–339). Nedozví se o právním základu k restitucím připraveném exilovou vládou v Londýně, ani o raném ideologickém odporu komunistů k restitucím velkého majetku „kapitalistům“, ani o protizidovských projevech ministra informací Václava Kopeckého, ministra vnitra Václava Noska a obstrukcích ministra zemědělství Julia Ďuriše.⁶⁸ Nedozví se o objektivních potížích daných německými opatřeními (zabití původních majitelů, nepřijatelná norimberská definice Žida, strhávání transportních čísel z předmětů) anebo sovětském zabavování zlata a zařízení továren jako válečné kořisti. Nedozví se o ideologickém pozadí sporu o varnsdorfskou textilku, kterou soud přiřkl židovskému restituentovi, ale odbory restituci zabránily stávkou. Nedozví se, že česká právní veřejnost kritizovala praxi restitucí⁶⁹ a komunistický ministr vnitra

67 *Československo a norimberský proces. Hlavní dokumenty norimberského procesu o zločinech nacistů proti Československu*, Praha 1946, s. 111–118.

68 Srov. Jan KUKLÍK a kol., *Jak odškodnit holokaust? Problematika vyvlastnění židovského majetku, jeho restituce a odškodnění*, Praha 2015, s. 135–194.

69 Jan KRČMÁŘ, *Poznámky k dekretu prezidenta republiky ze dne 19. 5. 1945, č. 5/45 a k zákonu ze dne 16. 5. 1946 č. 128/46*, *Právník* 85, 1946, s. 257–261.

RECENZNÍ ČLÁNEK 744

Nosek byl přesto donucen vydat v září 1946 výnos, který uznával, že Židé byli oběti nacismu, a další výnos, který vyřazoval německy mluvící Židy z odsunu.⁷⁰ Čapková nehovoří o těchto křivdách věcně, ale s důrazem na detaily, jako je sdělení, že migranty vozili „dobyčtími vagóny“. Přitom opomene zmínit komunistického ministra vnitra Noska a místo toho označuje za viníka „československou vládu“, nebo celé „Československo“ (s. 339). V tomto výkladu může za vše český nacionalismus ačtenář se nedozví, že souhlas části nekomunistické veřejnosti se znárodnováním neplynul z nacionalismu, ale ze závěrů, které občané učinili o chybách prvorepublikové demokracie stran. Místo toho křivdy vysvětluje mj. konfliktem mezi „transnacionálně zapojenými“ Židy a „ostře nacionalistickou českou, resp. československou společností“ (s. 336).

Poté následuje Slánského proces, kde se autorka soustředí na vylíčení idealistických motivů, které prý vedly Židy včetně Slánského ke vstupu do KSČ (s. 341–342). Zdůvodňuje to touhou uniknout útlaku azabránit návratu nacismu, ačkoliv všichni hlavní obžalovaní byli v KSČ už před válkou. Slánský a Geminder dokonce od 20. let. Proces prý tyto idealisty zaskočil. Vezmeme-li

v úvahu Slánského úlohu v kolektivizaci venkova, církevních procesech i dalších represích, zní tato teze skutečně velmi nepřesvědčivě.⁷¹ Naproti tomu v motivaci procesu Čapková zamlčuje obvinění ze spolupráce údajných spiklenců s Izraelem, které je ovšem důležité pro pochopení cílů procesu.⁷² Měl vysvětlit náhlou změnu politiky vůči Izraeli i domácí hospodářské neúspěchy, a to za pomoci starého stereotypu Židů, kteří měli ve veřejných funkcích zrádně pracovat pro vlastní dobro a pro Izrael. Proces zpětně omlouval i nerestituování varnsdorfské textilky, o níž Čapková v knize vůbec nemluví.⁷³ Čapková ignoruje propagandistickou mašinérii a místo toho tvrdí, že antisemitské projevy veřejnosti vycházely přirozeně z českého antisemitismu, nebyl to prý „sovětský import“, což dokazuje hlášeními StB o chování obyvatel a prožitky dvou německých komunistů (s. 343).⁷⁴ Dodejme, že již v úvodu Čapková tvrdí, že poválečný antisemitismus měl domácí kořeny („...es

70 J. KUKLÍK a kol., *Jak odškodnit*, s. 176.

71 Karel JECH, *Soumrak selského stavu 1945–1960*, Praha 2001, s. 38; Karel KAPLAN, *Nekřivaná revoluce*, Praha 1993, s. 73–75, 294; Václav VEBER, *Třetí odboj. ČSR v letech 1948–1953*, Pardubice 2014 (passim).

72 *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*, Praha 1953, s. 26, 30, 67, 77, 117 aj.

73 Tamtéž, s. 30.

74 Jde o Louise Fürnberga a F. C. Weiskopfa. Čapková v tom nekriticky parafrázuje knihu Jan GERBER, *Ein Prozess in Prag. Das Volk gegen Rudolf Slánský und Genossen*, Göttingen 2017.

handelte sich um hausgemachte Vorurteile“, s. 24). Jinými slovy sugeruje, že Češi měli antisemitské názory vrozené nezávisle na působení státní propagandy. Této tezi zůstává věrná i v následujícím výkladu, kde paralelně ignoruje veškeré fáze antisionistické státní propagandy azároveň na základě redukčního čtení práce česko-kanadské socioložky Aleny Heitlingerové sugeruje, že Češi se chovali antisemitsky sami od sebe a díky jejich projevům nenávisli si prý diskriminovaná osoba uvědomila svou židovskou identitu (s. 353).⁷⁵ Při čtení takovýchto knižních klišé se nelze zbavit dojmu, že Čapková se snaží vyjít vstříc stereotypům o východní Evropě. Takováto interpretace zbavuje komunistickou stranu a angažované publicisty odpovědnosti za šíření antisemitismu. Způsob, jakým Čapková uchopila toto téma, navíc budí podezření, že se zřejmě vůbec neseznámila se skutečnými argumenty komunistické propagandy.⁷⁶ V první fázi let 1952 až 1967/1968, kdy se kombinovala starší hospodářská obvinění s obviněními z přísluhování mezinárodnímu imperialismu, se přeci komunistická propaganda neomezovala

na jednostranné pozitivní předstírání, že Židy u nás nediskriminujeme, jak tvrdí Čapková (s. 340). Myslím, že je důležité uvést, že ministr informací Václav Kopecký, který v její knize vůbec nefiguruje (!), dokázal na jednu stranu tvrdit, že antisemitismus je jen na Západě, ale zároveň veřejně odmítat navrácení majetku židovským „kapitalistům“, hrozit Židům vyšetřováním jejich činnosti za války a přitom všem litovat židovské oběti holokaustu.⁷⁷

Od toho musíme odlišit druhou, rasistickou fázi, která se prosadila v době normalizace, kdy propaganda začala líčit Izraelce jako nástupce nacistů, kteří se považují za nadřazenou rasu, Araby považují za méněcenné a války vedou, protože jsou vrozeně krvelační. Základy tomuto přístupu položil již komunistický novinář Ladislav Mňačko, když byl v roce 1961 vyslán jako reportér k procesu

75 Alena HEITLINGEROVÁ, *In the Shadows of the Holocaust and Communism. Czech and Slovak Jews since 1945*, New Brunswick – London 2006 (česky *Ve stínu holokaustu a komunizmu. Čeští a slovenští Židé po roce 1945*, Praha 2007). Pro srovnání Blanka SOUKUPOVÁ, *Modely životních osudů českých Židů po šoa*, in: B. Soukupová – P. Salner – M. Ludvíková (eds.), *Židovská menšina*, s. 81–91.

76 Texty antisionismu jsme zpřístupnili v materiálech ÚSTR pro školní výuku již v roce 2018 <http://antisemitismus4589.dejepis21.cz/kapitola/uvod/> (28. 7. 2020).

77 V knižně vydaném projevu z roku 1945 Kopecký slíbil, že židovským boháčům se majetek vrátit nebude a dodal „U každého občana židovského původu se bude stejně přísně vyšetřovat, jak se choval nacionálně v minulosti a (...). Stejně tak se bude přísně vyšetřovat, jak se v době druhé republiky, v době německé okupace choval ke svým vlastním židovským souvěrcům.“ Václav KOPECKÝ, *Antisemitismus poslední zbraní nacismu*, Praha 1945, s. 15; další projevy z let 1951–1952 v Karel KAPLAN, Marie BULÍNOVÁ (eds.), *Československo a Izrael 1945 – 1956, dokumenty*, Praha 1993.

RECENZNÍ ČLÁNEK 746

s Eichmannem.⁷⁸ Čapková v knize uvádí až Mňačkovy proizraelské projevy z let 1967–68, které však přišly až po obratu způsobeném šestidenní válkou. (s. 362) Z nepochopitelných důvodů pak mlčí o komunistické snaze interpretovat pražské jaro jako spiknutí zorganizované Izraelem, v jehož čele měl stát Eduard Goldstücker, což opět vede k omlouvání komunistického státu.⁷⁹ Neuvádí ani demonstraci českých Židů na podporu Izraele na prvního máje 1968, která sice není příliš známá, ale pracovnice Ústavu soudobých dějin, která se nyní na tuto dobu specializuje, měla šanci se to dovědět.⁸⁰ Takovéto „mezery“ ve výkladu je třeba označit za vážné nedostatky, protože tyto projevy podpory pro Židy a Izrael jsou v rozporu s obrazem lidového „spontánního“ antisemitismu, který tu líčí Čapková. Zahraniční čtenář asi neví a nepochopí, že Češi viděli v osudu Izraele paralelu k osudu Československa v době Mnichova. Myslím, že sympatie Čechů pro Izrael dokazuje i ideologická brožura Františka Kolára

„Sionismus a antisemitismus“, která vznikla po pražském jaru, aby tyto sympatie vymýtila.⁸¹ Obsahuje dokonce i otištěné dopisy čtenářů Rudého Práva, v nichž vyjadřují podporu Izraeli na základě paralely s Mnichovem.⁸² Dodejme, že i tento autor dokázal zároveň bojovat proti antisemitismu alitovat oběti holokaustu.⁸³ V průběhu 70. a 80. let pak u nás psala proti Izraeli celá řada publicistů (Milan Mádr, Milan Jelínek, Josef Skydánek, Jiří Bohatka, Alexej Pludek, Josef Šebesta) a ve stejném duchu se dělalo televizní a novinové zpravodajství.

Z této psané publicistiky, již Čapková zamlčuje, můžeme vidět, že antisionistické argumenty nevznikaly spontánně „z lidu“, ale byly vytvářeny a šířeny komunistickými novináři a angažovanými intelektuály. Brzy se přidala vizuální publicistika produkovaná Československou televizí.⁸⁴ Tato propaganda čerpala svůj obsah z arabsko-izraelského konfliktu. Na jednu stranu byl zamlčován palestinský

78 Ladislav MŇÁČKO, *Já, Adolf Eichmann* Praha 1961, s. 189–212.

79 Jevgenij JEVSEJEV, *Doslov*, in: Jurij IVANOV, *Sionismus*, Praha 1970, s. 154–189; *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. Sjezdu KSČ*, Praha 1971, s. 19; Jiří BOHATKA, *Sionismus bez masky*, *Tribuna* 8. 3. 1972. Srov. LENDVAI, *Anti-Semitism*, s. 260–300; SOUKUPOVÁ, *Židé*, s. 213–230.

80 Za upozornění na tuto událost děkuji Martinu Borgesovi, účastníku událostí. Je doložena záběry, které byly použity v sovětské propagandistické reportáži o roku 1968 (v držení autora).

81 František J. KOLÁR, *Sionismus a antisemitismus*, Praha 1970; Jan NOVÁK, *Židovská otázka u nás neexistuje*, *Pravda* 27. 7. – 28. 7. 1970. O Kolárovi SOUKUPOVÁ, *Židé*, s. 242–250. 82 KOLÁR, *Sionismus*, s. 83–84.

83 TÝŽ, *Antisemitismus a sionismus*, *Rudé Právo* 9. 4. 1970.

84 Na webu ÚSTR (<http://antisemitismus4589.dejepis21.cz/>) jsme v rámci výukového materiálu zveřejnili ukázky z dvou snímků z Archivu ČT (*Pravá tvář sionismu*, konec 60. let, neznámý autor; *Obyčejný sionismus*, asi 1982, neznámý autor).

terorismus, na druhou stranu byly izraelské reakce líčeny jako bezdůvodné násilí. Na jednu stranu byl relativizován teror na olympijských hrách v Mnichově roku 1972, na druhou stranu byla izraelská armáda kritizována za obrannou válku na Jom Kippur roku 1973, která byla líčená jako agrese.⁸⁵ Vzdor mírové rétorice byl odmítán egyptsko-izraelský mír, založený na dohodách z Camp Davidu z roku 1978. Propaganda uměle vytvářela paralely s naší historií, zejména s vyvražděním Lidic. V době normalizace byl Deir Jassin označen za palestinské Lidice⁸⁶, za války v Libanonu v roce 1982 byla pak izraelská armáda obviněna ze smrtí civilistů v táborech Sabra a Šatila, které způsobily libanonské falangy. Důsledně se používal výraz „okupace“, což mělo vše podpořit asociací mezi Izraelem a nacisty. Poslední velkou událostí před pádem režimu byla intifáda let 1987–1989. Obrazy vytvořené v těchto

kampaních jsou s námi dodnes. Nic z této tvorby socialistických médií, ani z tvorby levicových intelektuálů není v knize uvedeno.

I obraz Charty 77 je tu poněkud idealizován. Je tu zatajeno, že ani disent se nedokázal osvobodit od působení antisionistické propagandy, takže autorka chartisty líčí jako jednoznačné přátele Židovstva (s. 367–368). Cituje přitom dokument o židovských památkách z 5. IV. 1989 podepsaný pravicovým Sašou Vondrou a dalšími dvěma mluvčími⁸⁷, ale nezmíní protiizraelské zaměření krajně levicového křídla Petra Uhla,⁸⁸ ani protiizraelské články v nezávislých Lidových novinách, jež podporovaly intifádu.⁸⁹ Výsledkem je zjednodušený obraz české reality, který vyhovuje stereotypním představám západního čtenáře.

V líčení vnitřního života židovských obcí je patrný nekritický úsudek o politice socialistického státu. Tvrzení, že obce prožily v padesátých letech neobvyklý rozkvět (s. 345), lze stěží uvěřit, pokud vezmeme v potaz, že to byla doba zanikání venkovských obcí, kterým se nedostávalo členů. Autorka se v epoše socialismu soustředí překvapivě na zbožné Židy, a sice uprchlíky z Podkarpatské

85 Např. Jiří BOHATKA – Svatopluk DOLEJŠ, *Světový sionismus a mír na Středním východě*, Rudé Právo 22. 8. 1973; Milan MÁDR, *Víník se jmenuje Izrael*, Rudé Právo 20. 10. 1973; Milan MÁDR, *Výchova k nadřazenosti*, Rudé Právo, 20. 10. 1973.

86 Milan MÁDR, *Deir Jassin – palestinské Lidice*, Rudé Právo, 20. 10. 1973; Milan MÁDR, *Stopa mi tragédie*, 1982, s. 17.

87 *Prohlášení 28/89*, z 5. IV. 1989, in: Vilém PREČAN (ed.), *Charta 77. Od morální k demokratické revoluci*, Scheinfeld-Schwarzenberg – Bratislava 1990, s. 349–370.

88 Petr UHL a kolektiv, *Program společenské samosprávy*, Köln 1982, s. 225. Po sametové revoluci Uhl podepsal antisemitskou petici *Dopis Palestinců Havlovi ze září 2010*, která byla zaměřena proti Václavu Havlovi.

89 Např. [-mp-], *Bezvýhledný blížký východ?*, LN květen 1988, s. 13; [-ir-], *Palestina: stát bez území*, LN prosinec 1988, s. 15.

RECENZNÍ ČLÁNEK 748

Rusi. Dotýká se konfliktu mezi nimi a nábožensky vlašnými českými Židy, ale v jejím podání to vypadá jako příběh o těžkém soužití uprchlíků s netolerantní českou společností. Dodejme, že totéž téma zpracovala již Blanka Soukupová⁹⁰, jejíž fundované studie zde nejsou ani jednou citovány. Zatímco v pracích Blanky Soukupové je život obcí za socialismu zasazen do systematického výkladu o organizaci, církevní politice, vnitřním životě obcí a paměti, v podání Čapkové nalezneme neforemné nahromadění údajů z kulturního a náboženského života, které jsou vybrány tak, aby nadále podporovaly obraz nepřátelské nacionalistické české společnosti. O oblíbené povídky Oty Pavla se tu třeba nedozvíme.

Ani v době po Sametové revoluci nesleduje Čapková kontinuálně vztah k Izraeli a o stanovení periodizačních mezníků židovského života se už vůbec nepokouší. Novou migraci do Izraele, která nastala po otevření hranic, nezmiňuje, protože by jí už stěžejí mohla vyložit jako snahu vlády po vytvoření „etnicky čistého prostoru“. Ani přátelštější postoj vlády ČR k Izraeli, ani iniciativy Václava Havla na tomto poli zde nejsou uvedeny. Čapková místo toho věnuje pozornost vnitřnímu konfliktu ve vedení pražské židovské náboženské obce v roce 2004, jehož kulturní význam poněkud přeceňuje. Na druhou stranu nevěnuje pozornost zásadní změně kulturního klimatu v České republice, který nastal zhruba po válce Izraele s Hizballáhem v roce 2006. Domnívám se, že tento návrat k antisionismu souvisel s paralelním pozitivním přehodnocením socialismu, které se projevovalo zejména útoky na Ústav pro studium totalitních režimů a odmítáním jakékoliv kritiky socialismu jako „nevědecké“. Novinka spočívala v tom, že argumenty komunistického antisionismu se nyní spojily s protiizraelskými argumenty západní levice, které byly založeny na kritice kolonialismu.⁹¹ Tato kulturní změna byla způsobena levicovými intelektuály, novinami a veřejnoprávní televizí, ne prostým lidem. Čelilo jí jen málo z nás historiků a humanitních vědců.

Poslední kapitola o demografii přináší encyklopedický výčet několika židovských obcí (s. 377–410). Je založena na kvalitním výzkumu, který k tématu dlouhodobě provádí spoluautorka Lenka Matušíková.

90 B. SOUKUPOVÁ, *Židé*, s. 204.

91 K nové legitimizaci antisionismu přispěl zejména politolog Pavel Barša, který navazoval na komunistickou propagandu a zároveň napodoboval Normana Finkelsteina. Srov. Pavel BARŠA, *Doslov – humanistické židovství proti kultu holocaustu*, in: Norman FINKELSTEIN, *Průmysl holocaustu*, Praha 2006, s. 107–126; TÝŽ, *Paměť a genocida. Úvahy o politice holocaustu*, Praha 2011.

Ivo Cerman

Závěrem

Závěrem lze konstatovat, že v případě této knihy zcela jistě nejde o „fundované přehledové dílo“ k dějinám Židů v českých zemích. Kvůli špatné koordinaci jsou zde velké mezery, které přehled znemožňují. Kapitoly o 20. století mají pak charakter vykonstruované propagandy. Jejím cílem je vylíčit Čechy jako představitele vrozeného antisemitismu, kteří vědomě vytvořili etnicky čistý stát.

Vedlejším důsledkem této argumentace je politováníhodná dehonestace demokratické éry první republiky. Tento výklad není nový, je napodobením stylu, jakým se o naší zemi píše v USA, a není ani založen na nových pramenech, jen na manipulativní stylistice. Vychází vstříc xenofobním stereotypům o obyvatelích východní Evropy. Při poctivém přístupu by se empirický historik měl snažit spíše konkretizovat fakta a zobecňovat by měl, jen pokud lze vysvětlit, jak by technicky došlo k zapojení většího kolektivu (tj. použití médií, koordinaci ze strany státu, tvorbu práva atp.). V této práci se setkáváme spíše s neúspěšnou snahou zobecňovat na základě spekulací o podobě většinového smýšlení i před rokem 1945, kdy se u nás ještě veřejné mínění vědecky nezjišťovalo. Údajné antisemitské smýšlení celého národa je pak dokazováno za pomoci diskutabilních pramenů (např. citáty z pamětí, „diskurzy“ o pojmech, zpráv StB). Pro historickou obec je tato kniha varováním před hrozícím návratem propagandy do historiografie.

750

RECENZNÍ ČLÁNEK

118 | 2020 Český časopis historický číslo 3 DO TOHOTO ČÍSLA

PŘISPĚLI

Mgr. Martin BOČEK, Ph.D.
Katedra historických věd
Fakulta filozofická
Západočeská univerzita v

Plzni Sedláčkova 38
306 14 Plzeň
bocekm@khv.zcu.cz

doc. PhDr. et Dr. phil. Ivo CERMAN,
Ph.D.

Filozofická fakulta
Jihočeská univerzita v
Českých Budějovicích
Branišovská 31a
CZ-370 05 České Budějovice
cerman@ff.jcu.cz

prof. PhDr. Milan HLAVAČKA, CSc.
Historický ústav AV ČR, v. v. i.
Prosecká 809/76
CZ-190 00 Praha 9
hlavacka@hiu.cas.cz

Mgr. Vratislav KOZÁK
Historická sociologie
Fakulta humanitních studií
Univerzita Karlova
Pátkova 2137/5

182 00 Praha 8 - Libeň
vratislav.kozak@ruk.cuni.cz
doc. Martin NODL, Ph.D.
Centrum medievistických
studií Jilská 1
CZ-110 00 Praha 1
nodl@centrum.cz

Mgr. Ivan PRCHLÍK, Ph.D.
Ústav řeckých a latinských
studií Filozofická fakulta
Univerzita Karlova
Nám. Jana Palacha 1/2,
116 38 Praha 1
Ivan.Prchlik@ff.cuni.cz

prof. PhDr. František ŠMAHEL, DrSc.,
dr. h. c. mult.
Centrum medievistických
studií Jilská 1
CZ-110 00 Praha 1
fsmahel@iol.cz

**Milan HLAVAČKA –
Pavel BEK**

MILAN HLAVAČKA – PAVEL BEK

RINGHOFFEROVÉ

RODINA A PODNIKÁNÍ

Ringhofferové.

Rodina a podnikání

Praha, Historický ústav AV ČR 2019, 520 s.,
ISBN 978-80-7286-324-2.

Ringhofferové, jejichž předkové přišli v druhé polovině 18. století do Prahy přes Vídeň z Burgen landu, byli mimořádně ekonomicky aktivní rodinou. Velmi rychle se etablovali ve zdejším spole českém prostředí. V první a druhé generaci založili cechovní dílny. V třetí a čtvrté generaci se cechovní mistři proměnili v průmyslníky a velkostatkáře. Dosáhli značného jmění a také dědičné nobilitace. Příslušníci páté generace vytvořili koncern Ringhoffer-Tatra. Po druhé světové válce byli vydáni Sovětům a odsunuti do Rakouska. Ringhofferové vlastnili firmy, které dnes de iure již neexistují, ale z jejich podstaty a tradice žily a žijí Tatra Smíchov, Tatra Kopřivnice, Strojmetal Kamenice, Výzkumný ústav kolejových vozidel, Zámek Štířín či Pivovar Kozel ve Velkých Popovicích.

Co má být předmětem historického zkoumání u tak živého, aktivního a mnohotvárného organismu jako je rodinná firma? Má to být rodina, podnikatelské strategie, samotná výroba, osobní záliby či kulturní, sociální a politická angažovanost podnikatelů? Podle názoru autorů monografie na takto spletitý, živý a neustále proměnlivý předmět výzkumu existuje jediný badatelský a metodologický přístup: k uchopení takto časově, tematicky a historicko-antropologicky rozsáhlé látky je vhodný jen koncept Family business history, tedy dějiny rodinného podnikání. Ty jsou v zahraničí již značně rozvinutou, uznávanou a v poslední době i velmi dynamicky se rozvíjející disciplínou, která je velice často úzce spjata s marketingovou a propagační politikou samotných firem. Dějiny rodinného podnikání spojují zdánlivě dva nesourodé světy: rodinu a podnikání. Předmětem výzkumu Family business history je tedy interakce mezi rodinou a její ekonomickou aktivitou.

Monografie o významném pražském podnikatelském rodu Ringhofferů je koncipována do třech souběžných rovin. Tyto tři roviny psaní se vzájemně doplňují, překrývají a neustále prohlubují. Výsledným efektem by mělo být archivně podložené vědění, odhalení rodinných vztahů, nastínění ekonomických motivací jednání jednotlivých aktérů, kterými jsou především příslušníci či hlavní (františkovské) ringhofferovské linie, a nakonec také nahlédnutí do originálního znění zásadních archivních pramenů, na nichž je tato monografie především založena.

ČESKÝ ČASOPIS HISTORICKÝ | *THE CZECH HISTORICAL REVIEW*

Redakce

Vedoucí redaktorů | Editors-in-chief:

Jaroslav PÁNEK – Jiří PEŠEK

Výkonný redaktor | Managing Editor: Jan Slaviček

Technický redaktor | Administrative Editor: Jaroslav Novotný

Vědecká rada | Scientific Board:

Zdeněk Beneš, Václav Bůžek, Milan Hlavačka, Martin Holý, Michaela Hrubá, Tomáš Knoz, Robert Kvaček, Jiří Lach, Václav Ledvinka, Jiří Malíř, Jan Němeček, Svatava Raková, Eva Semotanová, Petr Sommer, Miroslav Šedivý, Petr Vorel, Josef Žemlička

s redakčním kruhem | with Editorial Board:

Marie Buňatová, Ivan Hlaváček, Zdeněk Hojda, Miroslav Hroch, Magdaléna Pokorná, Ivan Šedivý

Mezinárodní vědecká rada | International Scientific Board:

Hugh L. Agnew (Washington), Joachim Bahlcke (Stuttgart), Detlef Brandes (Düsseldorf), Robert J. W. Evans (Oxford), Henryk Gmiterek (Lublin), Wojciech Iwańczak (Warszawa), Dušan Kováč (Bratislava), Piotr M. Majewski (Warszawa), Antoine Marès (Paris), Ralph Melville (Mainz), Nicolette Mout (Leiden), Taku Shinohara (Tokio), Thomas Winkelbauer (Wien)

Návrh obálky a typografie | *Design:*

Jáchym Šerých

Vydává Historický ústav AV ČR, v. v. i. | *Published by the Institute of History of the Czech Academy of Sciences*

Adresa | *Address:*

Prosecká 809/76, CZ-190 00 Praha 9 – Nový Prosek. Tel.: +420 225 443 241

E-mail: cch@hiu.cas.cz

Tiskne Powerprint s. r. o., Kamýčká 751/60, Praha – Suchdol.

Přijímání objednávek | *Distribution:*

Distribuci předplatitelům provádí v zastoupení vydavatele Česká pošta, s. p., telefonicky na bezplatné lince 800 300 302, elektronicky na: postabo.prstc@cpost.cz, písemně na adrese: Česká pošta, s. p., oddělení periodického tisku, Olšanská 38/9, 225 99 Praha 3. Smluvní vztah mezi vydavatelem a předplatitelem se řídí všeobecnými obchodními podmínkami pro předplatitele.

Distribuce pro Slovensko:

Magnet Press, Slovakia s. r. o., Šustekova 8, P. O. Box 17,

SK-851 04 Bratislava, tel.: 01/67201931-33, fax: 02/67201930, e-mail: predplatne@press.sk *Distribution rights in all remaining areas (with the exception of the Czech Republic and Slovakia):* Kubon and Sagner, Postfach 340108,

D-80328 München, Germany, fax: 089/54218218.

Jednotlivá čísla lze zakoupit též v Knihkupectví Academia (Václavské náměstí 34, Na Florenci 3, Národní 7, vše 110 00 Praha 1; nám. Svobody 13, 602 00 Brno) nebo přímo v Historickém ústavu AV ČR, v. v. i. (Prosecká 76, 190 00 Praha 9; j.kozohorska@hiu.cas.cz) či prostřednictvím distributora www.kosmas.cz.

ČČH vychází čtvrtletně | ČČH is published quarterly.

Toto číslo vyšlo v září 2020 | This issue was published in September 2020.

Cena jednotlivého výtisku 130 Kč.

ERIH – European Reference Index for the humanities (Category A – International 1);

SCOPUS <http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelstvi/periodika/cesky-casopis-historicky.ep>

<http://hsozkult.geschichte.huberlin.de/zeitschriften>

<http://cejsh.icm.edu.pl>

<http://www.recensio.net/rezensionen/zeitschriften/cesky-casopis-historicky>

<http://www.proquest.com>

ISSN 0862-6111